

BUITEN

5^E JAARGANG N^O. 12.

ZATERDAG 25 MAART 1911.

Foto Aug. F. W. Vogt.

INGANG WESTRING BIJ MAASBREE (L.)

INHOUD:

JEAN EN DE SCHUTTERIJ, DOOR A. F. VAN BEURDEN	BLZ. 134
LANGS DIJKEN EN WEGEN	135
HERFSTBOSCH (GEDICHT), DOOR EDWARD B. KOSTER	135
HIMALAJA-DARGEELING SPOORLIJN. ILLUSTRATIE.	136
BIJ DEN WAALSDORPSCHEN WEG, DOOR A. BIENFAIT	136
HINDOES AAN DE GANGES TE BENARIS, BRITSC-INDIË. ILLUSTRATIE.	137
VARIA	138
HOE SPONSEN ONS BEREIKEN, DOOR D. J. VAN DE VEN, GEÏLLUSTREERD	BLZ. 138—140
WESTRING BIJ MAASBREE (L.), DOOR A. F. VAN BEURDEN, GEÏLLUSTREERD	BLZ. 133 EN 140
HET WEËRVOORSPellen DOOR DIEREN, DOOR E. TH. W.	BLZ. 141
VARIA	141
MEGASEA CORDIFOLIA, DOOR G. DE GRAAF, GEÏLLUSTR.	141
TUINSTAD-LITTERATUUR, DOOR J. F. VAN ROYEN, GEÏLL.	142

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, **Rokin 74—76, Amsterdam.** Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdelyk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

JEAN EN DE SCHUTTERIJ.

„WIE JEAN SMITS ZIEN NUUJ BOKS MIT HELPE KREEG" EN TEGELIJK AFSCHAFFER WERD.

AJ FARS IN ET LIMBURGSCH EUVERGEZAT.

JEAN Smits, de pachter of „halfer" van den Aldenhof in Wiel, was ontegenzeggelyk een vroolijke snuiter. Met de „kieps" 1) op een oor, die zoo onverschillig op zijn zwarten kroeskop kon tronen, wist hij „in de compenie" 2) steeds „schlåg" te maken, die hem den roep van „eine schuunse" 3) bezorgd hadden.

Als een rechtgeaard Limburger hield hij veel van een „pötje beer" en 't kon hem weinig maken of 't „alt" of „versch" was, hij lustte „zien naat en dreug" zoo goed, als de beste.

Zijn respect voor de „drupkes" 4) dateerde uit den tijd, dat hij „den Hollenjer gedeend" 5) had.

Een eigenlijke liefhebber van den „schnaps" was hij wel niet, maar, was hij er eens mede begonnen, dan „heel hie 't um d'rop."

Nog iets anders had hij door zijne militaire vorming van 't regiment medegebracht.

In Wiel bestond, evenals overal in Midden- en Zuid-Limburg eene „schjutterie". Zij bestond uit een aanzienlyk aantal officieren, bevelvoerders en leden van den état-major. Als de „kaders volgefournéerd" waren, telde zij aan kolonels, groot- en kleinmajors, kapiteins, luitenants 27 man, terwijl het aantal „piejotten of kezakken" 6) twintig bedroeg.

Dat was een genoeg, als die krijgshaftigen uittrokken! Want Jean Smits was kapitein. Deze waardigheid was 't tweede kwaad 'twelk, naar zijn vrouw beweerde, aan zijn dienstdag te wijten was. Onze vriend was ze allen de baas in 't commanderen.

Op den dag van 't plechtig vogelschieten moest men hem ook zien. Den gepluimden „haarhamer" 7) op, schreed hij langs zijne manschappen, fier als een haan, die kraaien zal; zijn stem was dan zwaarder, zijn uitspraak scherper, zijn oog vuriger. De sabel in zijn vuist was nu geen domme ploegstok meer, bungelende in de vereelde vuist, maar 't was een krijgswaard geworden, met fonkelend lemmet, welks dreigende punt den weg wees aan de ongeoeffenden, en orde bracht in de rijen der zwakkelingen.

Zelfs de bokkesprongen van 's Konings hofnar werden korter in Jean's nabijheid. Met een glans van voldoening zagen zijne dorpsgenooten steeds den fraaien „salut" aan, dien hij den schutterkoning en zijne bruid of bij den „vendelzwaai" het Wielder palladium bracht.

Na afloop van 't feest, ging Jean met het gevolg van den ge-

lukkige, die door zijne behendigheid in 't schieten, tot 't „Koning-schap" geroepen was, de café's bezoeken, en zorgde dan, de noodige pintjes gerstenat binnen te krijgen.

Onder zulke omstandigheden kon hij „m nog al ens duchtig om" krijgen, maar niemand duidde dit den „kaptein" ten kwade, want „omstenj" 1) kreeg hij nooit; zelfs zijn achtbare wederhelft, Nelke Smits, geboren Thielen, vergaf 't hem soms.

Zij was een fiksche vrouw, die haar mans zwakheden kende, en hem daarom gewoonlyk nog al „kort" hield. Tegen veel „grosschen in de tesch" kon Jean niet. Nelke had van den eersten dag, dat zij haren echtvriend op dit punt begrepen had, getracht, hem van die kwaal te genezen, en daarom ook het „baas-schap" veroverd. Dit laatste was haar zelfs uitstekend gelukt; zij voerde het bestendig beheer der financiën, en daarom ging het op den „hof" zoo goed. Maar 't eerste! Daar was „gein bêterschap aan". Jean toch kwam af en toe „fien aangestreeke" thuis, en dan kreeg hij er langs, dat 't een lust was, om te hooren.

„Jean, Jean, waat mot det mit tich gève! Doe bus al weer zoo schniebel wie en ooi 2)! Womit hubst te dich noe weer zoo aafgevoerd, Jean?"

Maar wat zijn Nelke ook zei, Jean zweeg als een mof, liet de bui rustig voorbijdrijven, en kroop „onder de wol", om 's morgens met „haorpjen" zoo ver mogelijk uit het gezicht van Nelke te gaan arbeiden.

Hij zag 't zelf wel in, dat Nelke gelijk had. Maar „doog t'er ens get aan, as me zoo bie de vrunj is?"

En toch „det Nelke, 't was ei good kindj van ei vrommes"; zij zorgde niet alleen voor 't zielen- en 't lichamelijk heil van haar Jean, maar zij wist hem ook fatsoenlyk in de „kleiage" 3) te houden.

NAAR DE STAD.

Op een schoonen Meidag — en nu begint, na de voorstelling onzer hoofdpersonen, de geschiedenis — merkte Nelke op, dat Jean's onmisbaarste kleedingstuk „de Zondagsche boks" de onmiskenbare sporen van aardsche vergankelijkheid vertoonde.

Zij besloot deze tot „s'werkeldaagsche" te degradeeren, en daarom had zij Jean daags te voren plechtig opgedragen, om des Zaturdags, als 't marktdag in Roermond was, „in de goljen Ules" 4) eene nieuwe te gaan koopen. Jean kwam steeds graag netjes voor den dag, en had steeds zekeren trots op zijne uitrusting, als hij zich op de „beugelbaan" even als de anderen van zijn jas ontdeed, en 't bleek, dat hij, bij zijne kornuiten vergeleken, uitzag, alsof hij zijn „trouwpak" aanhad. Die tocht naar de stad werd echter voorafgegaan door eene hartelijke vermaning van Nelke.

Nelke: „Jean, hie hubs-te vijf Prusische daalder; gank noe nao de sctad, koup tich 'n schjoon boks mit helpe 5), en bring ze mich ouch netjes hieë."

Jean: „Joa, Nelke, det zal ich doon!"

Nelke: „En des te mich ouch gein drupkes geis drinke, wo's-te, wie's-te wets, neet tège kons; drink neet te veul en kom vreug heivers 6)."

Jean: „Jao Nelke, det doon ich!"

Nelke: „Hie hubs-te de vijf daalder, dink aan de boks mit helpe, en ouch aan vreug thoes komme; en waat ich tich zek: haaj dich neet op mit dè lap van eene schreur."

Jean: „Jao Nelke, det zal ich doon!"

De laatste vermaning betrof den „schreur" of kleermaker van 't dorp, die 's Zaterdag steeds naar de stad ging; waarom dat wist hij evenmin als al de anderen, die naar „Remunj" trekken, „mit ein hutje moos" 7), maar die ten slotte meer „drupkes" gedronken dan „gröschkes" verdiend hebben.

De „schreur was" een slechte kameraad, en, in de oprechtheid van zijn gemoed nam Jean Smits zich voor, „det schnapskamme-zool" 8) te ontvluchten, en zijne opgedragen taak prompt te vervullen.

Aldus ging hij, met de vermaning van zijn Nelke als talisman, op weg.

ROERMOND.

't Was een prachtige morgen, toen Jean tegen tien uur door 't veld op „Remunj" aan wandelde.

Het koren begon te rijpen, een licht windje bewoog de witgele zee, en deed ze deinen en golven. Daartusschen staken de velden met „weit" en met „haver" donker af.

Hij beschouwde dit alles met welgevallen, en plukte een blaadje van den haver. Hij wilde zien, of het waar was, wat zijn buurman vertelde, dat er weer een B op stond, en werkelijk zij was er ook; op een tweede en een derde.

De buurman had het een voorteeken van „bloed", van „oor-log" genoemd; maar Jean, hij lachte er inwendig zelf mee, las er Boks, niets anders dan Boks uit; eene vermaning te meer, om zich goed te houden.

En 't was hem, toen hij langs den „Heuvel" kwam, alsof er een van de „auvermenkes" 9) — een dier kleine tooverdwergen, die daar sinds eeuwen woonden, en zooveel goed deden aan luie knechten, maar die ook zoo kunnen plagen — naast hem ging en met een fijn stemmetje riep: „vreug heivers, Jean, vreug heivers, kaptein", want de daalder rammelden en dansten met vroolijken klank in zijn zak. Van daag zou hij „eers" 10) goed oppassen. Hij zou zich aan „t vers beer van veer cent" houden. Zoo voort-

1) Pet. 2) In gezelschap. 3) Aardige. 4) Borreltjes. 5) In Holland-schen krijgsveld. 6) Schutters. 7) Hoed in den vorm van een scherp-hamer.

1) Ruzie. 2) Zoo dronken als een ui. 3) Kleeren. 4) In den gouden Melkpot. 5) Broekdraagbanden. 6) Huiswaarts. 7) Roode of witte kool. 8) Drinkbroer. 9) Kaboutermantjes. 10) Bijzonder.

philosopheerende, ging hij met lichten tred de stad in, waar de markt in vollen gang was.

Het weer was zonnig. Het beeld van Christoffel in den toren der kathedraal schitterde en fonkelde in zijn vergulden mantel, en scheen een gouden reus, die beschermend zijn staf over de lieve stad aan zijne voeten zwaaide.

Mocht een Roermonds dichter al zingen:

Waat hêèt Christoffel noe gedaon,

Det dè in ein vogelskooi mot schtaon,

Jean vond dat Stoffel mooi bij den toren paste, en dat hij niet onder een „opzat” 1) stond, zooals booze lui beweerden.

„Jao, de shtad”, dacht Jean, „det is mich toch get anders es bie os op 't dorp. En wat ei lève, ei geroezjemoes, en ei volkschpeel” 2)!

Politiebeamten moesten voor de passage zorgen, wagens reden onophoudelijk tusschen het gewoel door, er werd geruild, gekocht, gehandeld en in de hand geslagen. 't Was, als het „zoemmen” van een bijenzwerm.

Vijftientig bekenden had hij reeds gegroet, en met tien een praatje gehouden. Jean had met vurige bewondering staan luisteren bij den rolzanger, die met galmende stem het ongeluk van den zeematroos bezong. Rijk was het jongmensch uit „den Oos” teruggekeerd; maar, o gruwel! zijn pleegvader, pleegmoeder en vier pleegzusters vond hij bij zijn aankomst juist vermoord. De bard zong met zijn vrouw maar steeds voort, en toen er met „den teljer” 3) rondgegaan werd, schonk Jean Smits ook zijn penningke. Hij verliet noode den kring der toeschouwers, maar — hij moest zich van zijn taak gaan kwijten. (*Slot volgt*).

1) Gebak in den vorm van een piramide, 2) Veel volk. 3) Het bord.

LANGS DIJKEN EN WEGEN.

DE VOGELS VAN SCHOUWEN.

NAAST de Waddeneilanden, met Texel bovenaan, mag van de Zeeuwsche eilanden Schouwen door zijn vogelrijkdom als een der natuurmonumenten van ons land genoemd worden. Ik wil er echter dadelijk bijvoegen, dat het zijn huidige vermaardheid in deze in de eerste plaats dankt aan een betrekkelijk onbeduidend deel van zijn uitgestrektheid, n.l. aan de z.g.n. inlagen. Langs Schouwens zuidkust, tusschen Kerkwerpe en Serooskerke ongeveer, liggen in een rij drie bedijkingen, — boezems van het waterschap Schouwen, — drie groote waterbekkens vormende, met enkele kleine eilanden, „hillen” genaamd, er in. En het zijn juist deze eilandjes, die de inlagen tot over de grenzen van ons land beroemd maken, die zeker bezocht worden door ieder, die in Nederland op ornithologisch gebied iets præsteert, die Engelschen en Belgen hierheen trekken. Want op die eilandjes nestelen en broeden meeuwen, groote en kleine sterns in zóó grooten getale, dat in het drukke van het broeden de vogels haast tegen elkaar aan zitten. De exploitatiegeest van onze dagen ziet in dien vogelrijkdom natuurlijk een middel om er geldelijk gewin uit te slaan. De eieren n.l. worden gegaard door menschen, die de inlagen — welke ook veel paling opleveren — van het waterschap Schouwen pachten. Daar het garen dezer eieren met overleg geschiedt, terwijl men in het laatst van het seizoen de vogels laat broeden, neemt de vogelrijkdom niet of niet merkbaar af. Wel kunnen er het eene jaar meer zijn dan het andere. Dit hangt af van den waterstand in de inlagen. Staat het water er hoog, zoodat een bredere rand van de „hillen” onder water staat, dan is er ook voor minder vogels nestelgelegenheid. De telaarcomers moeten dan het land, Schouwen, in. En daar een nadere kennismaking met het leven der vogels in deze inlagen nog slechts op mijn programma voor het komende jaar staat, stel ik voor, die achteraancomers te volgen. Al is door de betere waterloozing en de daarmede gepaard gaande betere exploitatie van den bodem, de toestand der vogels op het eiland zelf er in de laatste 30 jaren niet gunstiger op geworden, toch zijn er nog genoeg om een poosje onze aandacht te verdienen. Er zijn er meer geweest, en te oordeelen naar de verklaringen van oude menschen, zijn de tientallen van thans slechts de vertegenwoordigers van de duizendtallen van voorheen. De gesteldheid van den bodem en geringe menschelijke invloed zijn eerste voorwaarden van den oorspronkelijk enormen vogelrijkdom geweest. De geschiedenis van het eiland en zijne bewoners vind ik zoo interessant, dat ik niet nalaten kan enkele hoofdzaken aan te stippen. We vinden al dadelijk aanknoopingspunten. We verlaten de inlagen en beklimmen Schouwens Zuiddijk. We staan op de kruin, meteen rijbaan, naaste weg van Zierikzee naar de dorpen in Westelijk Schouwen.

Voor ons ligt het z.g.n. Schouwsche „lage land”, nu wei- en bouwland, doch voor ruim dertig jaren een uitgestrekte waterplas, vandaar de benaming. Ook ligt het uitgestrekte gebied bijzonder vlak. Bosschen zoekt ge tevergeefs. Hoogstens wordt hier en daar de eenvormigheid der vlakke gebroken door een boomgroepje, in welks schaduw een hofstede of een dorpje verscholen ligt, terwijl wilg en vlierstruik de kleine „gedoetjes” aan ons oog onttrekken en de ouderwetsche „stolpen” — boerenhuizen, in den vorm van een pyramide gebouwd, met riet gedekt, en een melkstek als sluitstuk bovenop — een zeer eigenaardige afwisseling vormen. Toch zullen we op een toertje door de vlakke streek nog andere verheffingen ontmoeten, heuveltjes,

begroeid met gras. Deze zijn de aanknoopingspunten voor mijn kort geschiedkundig overzicht. Deze groene bergjes zijn een bron van studie geweest voor ijverige geschiedvorschers en men neemt aan, dat die hoogten de eerste beveiliging tegen de zee zijn geweest, vóórdat dus de dijken er waren, vandaar den naam vlucht- of vliedbergen. Daarop trokken de oudste bewoners zich bij het naderen van den vloed met have en goed terug. Ze moeten door menschenhanden opgeworpen, of ten minste verhoogd zijn. Bij de tegenwoordige breedte der Zeeuwsche stroomen, vooral der monden, hun directe verbinding met de Noordzee, zouden de „lagelanders” zonder hun dijken wel tot den laatsten snik op die vluchtbergen kunnen blijven zitten.

Dit wijst er op, dat de toestand eeuwen geleden heel anders was. Toen moeten de Hollandsche, Zeeuwsche en Vlaamsche duinen een vrijwel aaneengesloten rij hebben gevormd, waarachter een ondiep haff lag, vol eilandjes, omzoomd door rietmoerassen en verder gescheiden door smallere wateren dan thans. De verbinding met de zee was van dien aard, dat de vloed daarbinnen niet zoo krachtig optrad. Toen men later is gaan bedijken, waren die dijken eerst nog van zoo'n geringe hoogte, dat men ze nu slechts kaden noemen zou. Hoe later bij het breeder worden der stroomen de zee zich heeft doen gelden, zal den lezer bekend zijn. De „plompe toren” van het verdwenen Koudekerke is den nazaat een tastbare herinnering aan de verwoestingen, die de zee in die streek heeft teweeg gebracht. Doch ging men al bedijken, het beschermde land bezat nog uit den aard van zijn ontstaan veel krekken, rietmoerassen, poelen en plassen. En juist deze maakten, eeuwen geleden al, Schouwen tot een paradijs voor allerlei water- en moerasvogels. We lezen dan ook, dat de oudste bewoners hoofdzakelijk hun bestaan zochten in visscherij, schapenteelt en vogelarij. Toen men evenwel het eiland vrijwel rondom in de dijken had, deed zich een ander bezwaar voor. Was men tegen het buitenwater al beschermd, nu kon men het binnenwater niet kwijt, als men wilde, en zoo was het zuidelijk deel van Schouwen, de streek tusschen Kerkwerpe en Serooskerke voornamelijk, in den winter een uitgestrekte plas, die alleen in den zomer wat inkromp. Weiden en wegen lagen meestentijds onder water. Niettemin was het „lage land” bewoond. Op de hoogere gedeelten lagen de dorpjes en buurten en in kleiner bestek de stolpen; deze laatste echter meestal omringd door lage kaden, om ten minste in huis droge voeten te houden. Ik heb van oude menschen gehoord, dat ze soms uit hun bed in het water stapten, dat het huisraad door de kamer „dreef”. De eilandjes, die verder boven water uitstaken, leverden hooi, dat per schuit opgehaald en naar de stolp gevaren werd. De schuit was vrijwel het eenige verkeersmiddel. Met de schuit vervoerde men de zuivelproducten naar Zierikzee, met de schuit gingen de kinderen naar school. In vele andere opzichten moesten de bewoners zich zeer primitief behelpen. Brandstof b.v. was een „brandende quaestie”. Steenkool kenden de gewone menschen nauwelijks, bosch of houtgewas vond men er niet. Men stookte dan boon- en zaadstruiken en een vrij algemeen gebezigde brandstof vormden de uitwerpselen der koeien. De verdroogde hoopen werden in de weiden gezocht, twee aan twee tegen elkaar gezet om verder te drogen en later opgehaald. Dit is maar een staaltje. Voor de duizenden vogels was het een ideaal-toestand, poelen en plassen, dus aas in overvloed.

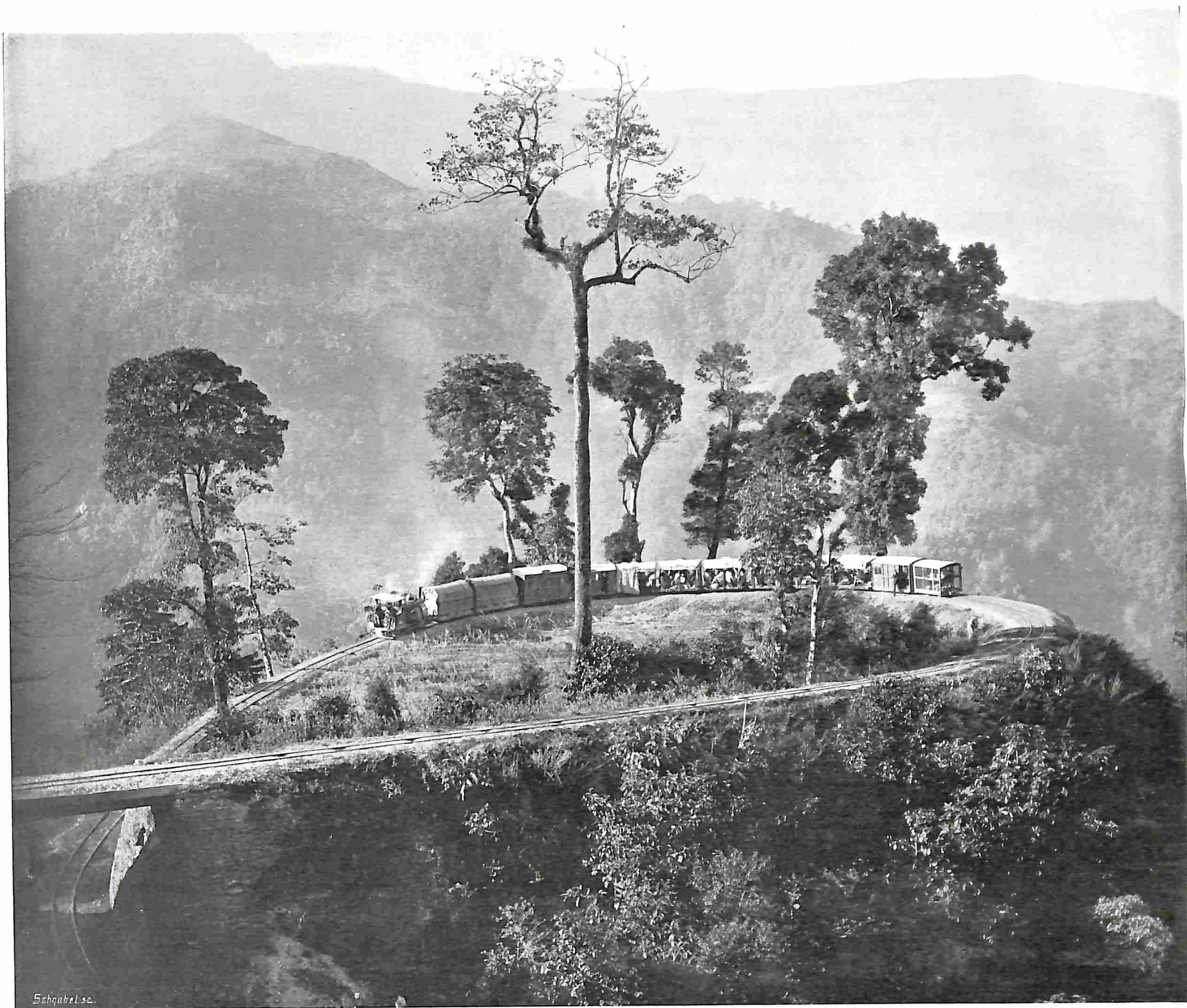
Denk nu niet, dat dit dateert uit lang vervlogen jaren, neen, die toestand ligt nog geen menschenleven, geen 40 jaren achter ons. Het stoomgemaal, toen gesticht, heeft het „lage land” drooggelegd, den grond zijne waarde gegeven, het isolement der bewoners opgeheven, den weg gebaad voor alle moderne gemakken, het is een zegen voor de „lagelanders” geweest.

„Neen, mijnheer,” voegde mij dezer dagen iemand toe, „het is het lage land niet meer, kijk maar eens, alles ligt droog, de eene wei na de andere wordt geschoren; land, dat men vroeger niet aandurfde voor de lasten alleen, kost nu j 600 (per gemet = + 2⁵, H.A.)” Intusschen spreekt het vanzelf, dat die exploitatie zeer ongunstig op den vogelrijkdom heeft gewerkt. Ouden van dagen zeggen eenvoudig, dat er geen vogels van beteekenis meer zijn. Dat lijkt ons zeer overdreven, maar wij hebben den anderen toestand niet gekend. De meest bekende, die er broeden, zijn: Kokmeeuw, kleine stern, kievit, tureluur, scholekster, kluit, grutto en verder kemphoenders, wilde eenden, snippen, meerkoeten en waterhoenders. Voor enkele van deze vraag ik nu wat meer in het bijzonder de aandacht. (*Wordt vervolgd*).

HERFSTBOSCH.

Waar 't water open is gaat lange rilling
Er huiv'rend over, makend rimpeling en schrik,
Die vluchtig wegglipt over 't oppervlak,
Als schuifeltrilling snel-elektrisch langs een dierenhuid.
Twee zwanen, vreemd en tooverblank,
Twee wondervogels in een magisch meer,
Glijden als verwezen voort,
Stille beelden in een diepen droom.
Waar 't water is omsloten ligt het strak als ijs,
Glazig starend naar de hooge lucht,
Overweld door paradijzen geel en bruin en rood,
Een feeëntuin van wonderbare pracht.
De boomen branden hun herfstgloed uit
Onder den grijzen hemel.

EDWARD B. KOSTER.

HIMALAJA—DARGEELING SPOORLIJN.

Deze lijn loopt van Siliguri 398 voet hoog, naar Dargeeling 7.100 voet hoog, in 5 uur ongeveer. Men maakt dezen tocht — eerst per gewonen trein — in 20 uur van uit Calcutta. Hoogst interessante weg. De bergen zijn uitlopers van den Himalaja, geen sneeuw op deze toppen. Op de geheele lijn geen tunnels, maar steeds klimmen. In Dargeeling ziet men de Kinchanjunga 28.000 voet hoog, een der hoogste toppen van den Himalaja. De sneeuwtoppen zijn te zien 's morgens voor 9 uur en in November ook 's avonds.

J. TEN CATE HUENDER.

BIJ DEN WAALSDORPSCHEN WEG.

HET was een mistige blauwgrijze, koude winterdag. Geen knappend vriezend weer, geen heldere winterzon, maar een triestige dag, die de menschen jaagt naar de stad, naar het drukke leven. Dicht bij die stad, zoo dicht bij, dat men haast het stadsgewoel kon hooren, ligt aan het einde van den Waal dorpschen weg een glooiende duinhelling.

Heerlijk schitterend vol gloed, met wuivend groen en schitterende bloemen kan dat duintje zijn in den zomer en in het blijde voorjaar, maar op dezen mistigen winterdag was alles gehuld in een waas, groen-grijs-blauw, grijs, en wit-grijs waren de eenige kleuren, die het landschap te zien gaf.

De lijnen van de duinen vervloeiden met de grauwe lucht, die geen enkelen zonnestraal doorliet en alleen de stammen van enkele populieren waren sterk geteekend als met een etsnaald gegrift in een wegdoezelenden achtergrond.

Onder aan den voet van de boomen hingen slap tegen den grond aangedrukt jonge blaadjes van het pijpkruid, slappe sappige blaadjes, die aan wortelloof doen denken. Zouden zij stand houden als er nog vorst of sneeuw of ijzel kwam?

Was het een vergissing, die groene blaadjes te midden van dien kleurloozen winterslaap? Dor hing de helm boven die enkele groene sprietjes en het gele zaad, dat zoo warm kon tintelen tegen die zelfde duinhelling was nu dof zonder kleur, nat koud aanvoelend, zwart gelig, grauw, morsig doorengemengd.

Iets verder, waar het duinzand wegkroop onder het mos, dat met zijn fijne wortelhaartjes de zandkorrels bond tot stevig met plagen, daar wortelen aardige kleurwisseling. Groen smaragd waren de kussens van het mos, dat zich evenmin als het pijpkruid stoorde aan den wintertijd. Het groeide, werkte en zette

de kleine bladrossetjes boven het dorre steeltje open om zooveel mogelijk licht op te vangen.

Als met onzichtbare kleine grijparmen greep het mos het licht, dat doordrong in de celfacetten van het blad.

En ik liep rond langs die boomen en duinen en begreep eigenlijk niet waarom ik er liep; het was zoo toonloos, haast geen indruk gevend, onbelangrijk.

De bestrate weg leidde naar de stad terug.

Hooge boomen raakten elkander van boven en vormden een poort, waarachter de grijze lucht nog grauw leek. De zwarte grond leek onnatuurlijk paars langs den verhoogden berm aan den voet der boomen, en het donkere water van een sloot glom aan den anderen kant. Overal somberheid, alleen de Waal dorpsche vlakte lag achter mij als een lichte vlek, die nog iets goeds voor spelde.

Het was als een dreigend benauwend sprookje. Het doffe elzenhout stond langs de hooge boomen en verborg het weiland, dat aan de andere zijde van het water lag.

Ik boog de elzentakken terzijde, ging naar den waterkant en stond toen voor een wijde vlakte.

Ook hier hing nog een wazige mist, maar ik kon toch verder vooruit zien. In de verte een bosch! — De takken van de toppen der boomen leken fijn en klein door den afstand en het lage elzenhout en de wilgenboompjes staken roestkleurig af tegen den blauwen achtergrond.

Die rozerode kleur gaf een herademing, als contrast voor alle negatieve tinten. Daartusschen lag een groot veld met stronken. Het was een boschje van eikenhakhout geweest, dat in het najaar gekapt was en nu wachtten die afgehouden stompen om in het voorjaar met krachtige jonge takken zich omhoog te werken.

Dan nog een stuk onbebouwde grond, dat met klompen aarde

gespit lag. Over dien hobbeligen grond moest de vorst en de regen heengaan en de lentezon zou dan weer nieuw leven wekken.

En daarnaast — een afwisseling op dien fluweelzwaren grond — een inham van den slootkant, een kreekje met riet begroeid.

De pluimen van het riet, waaruit het zaad al lang was weggevaaid, stonden nog te wuiven alsof ze niet wisten dat hun taak was afgelopen. De zon probeerde door de wolken te dringen en wierp een mat licht op de gele halmen en de bruine pluimen.

Zacht werden zij bewogen door den wind.

Zij spiegelden zich in het rimpellooze water, de stammen van de boomen er om heen. Die leken nog zwarter in de weerspiegeling, maar toch niet zoo somber als straks omdat het licht van de halfverborgen zon speelde over het water.

Kleine lichteffecten kwamen over den grond en op de groene kussens der dotterbloemen, die afstaken aan den rand van de sloot.

En de zon die met haar mat schijnsel iets anders gebracht had over den slootkant, wierp opeens haar licht over het geheele veld en riep de waterhoentjes te voorschijn, die tusschen het riet verscholen waren.

Blij dartelend, vol leven spoedden ze zich over de klontige

Is er één dag in de natuur, die niet boeit door een stuk leven, door een kleurverschil of doorbrekend licht?

* * *
De lente komt, een zoele wind waait door de boomen, maar toch zien we oppervlakkig nog weinig verandering aan de ingedommelde natuur. Nieuw leven begint. Overal worstelen in stilte kleine kiemplantjes omhoog. In beschutte hoekjes slaan ze de eerste blaadjes wijd uit om de zonnestralen op te vangen. De varens maken gekrulde blaadjes en ontrollen zachtjes aan de opgerolde veer. Daaronder verschrompelen de oude bladen van het vorig jaar, worden zwart en vergaan. Uit het holletje van het eschdoornzaad, dat nog gesloten zit aan den halfvergaanen vleugel strekt zich het eschdoornplantje. Met de aardige vleugels is het in den herfst fladderend en draaiend ver weg gevlogen van den grooten boom.

Groen komen de blaadjes te voorschijn en het plantje dringt met zijn langen wortel in den grond; — het rept zich om klaar te komen vóór de boven hem staande boomen het licht benemen.

De dikke kastanjeknoppen staan op springen. Hoe komt die kastanjeboom daar verdwaald tusschen het eiken hakhout in het onvruchtbare duin?

HINDOES AAN DE GANGES TE BENARIS. BRITSCH-INDIË.

In grooten getale komen de inboorlingen 's morgens vroeg hier baden, drinken en bidden. Om dit schouwspel goed te zien, roeit men gedurende een uur langs den oever. 't Is een schilderachtige aanblik die menigte in hare bonte kleedij te zien baden.

aarde met dwaze bewegingen, de lange pooten snel voor zich uitwerpend.

Met den mageren hals onrustig voor en achter uitbuigend, volgden ze de vlugge passen der pootjes.

Helder wit staken de zijveeren af naast de vleugels — net als bij de eenden, waarop zij nog meer leken toen zij te water gingen.

Alleen de lange beweeglijke hals stak onbeholpen boven het eendenlijfje.

Het zijn rare diertjes, kleine grappige zotte caricatuurtjes — geen kip, geen eend, maar vermakelijk zijn ze en ze hollen over het veld of ze struikelen zullen over hun eigen lange beenen.

Toen ze menschen zagen, doken ze gauw onder water of keken langs de planten heen, of de vreemde bezoekers ook kwaad in den zin hadden.

Vol dartelend leven was het veld met de waterhoentjes.

Verdreven hadden ze de stemming van de mistig wazige lucht.

De weg naar de stad was glibberig en nat, bedekt met vuile modder, die om de schoenen zich vastzoog en de boomen reikten weder onheilspellend elkander de hand boven den glimmenden weg, toen de zon weer achter de wolken verdween.

Maar het veld met de waterhoentjes bij de doorbrekende zon bleef het lichtpunt op dien mistigen winterdag.

Beschut tegen den zeewind was zeker dat plekje hem gunstig — een warm hoekje. De eerste harsige schubben wijkten al en staan als een schoteltje onder den nog samengevouwen knop.

Van binnen zijn die schubben lichtgroen, daarboven staan de als in watten ingepakte blaadjes huiverend in de koele lentelucht.

Morgen en overmorgen en elken dag zou ik willen gaan zien, hoe de kastanje op dat windvrij plekje haar blad ontplooit.

Als bepoeierd is de aarde met het witte waas van de jonge korstmossen en daartusschen staan de lichtgevendende puntjes van de andere mossen — de Mniums en Polytrichums. Zij zullen al haast gaan bloeien en binnen in die groene sterretjes zal het kunstig proces afspelen, waardoor de sporendoesjes te voorschijn komen.

Boven enkele plantjes staan zij al lichtgroen met de bruine mutsjes op, maar het zal nog lang duren voor die beschermende mutsjes kunnen afvallen en de sporen uitgestrooid worden.

Tusschen die mossen in, beschermd door hun verwarmend dak is het hongerbloempje al aan het bloeien. Hier en daar steken zij de witte kopjes omhoog. Elk plantje lijkt een stuk speelgoed, zoo klein en nietig is het gebouwd en toch zijn alle vormen gelijk aan die der grootere planten. Alleen in miniatuur nagevolgd.

Een krans van fijn behaarde blaadjes ligt op den grond en

dringt de mossen ter zijde. Boven dien krans van bladen steekt de kleine bloemstengel naar boven, slechts enkele centimeters hoog. Vele bloempjes aan een tros, en zij openen zich één voor één.

De grassen brengen hun eerste groeipunten tusschen de planten en zachtjes uit elkaar schuivend komen al de geledingen één voor één, tot de wuivende grashalmen boven de mossen staan en de bloeiaartjes zich wiegen daarboven. En daartusschen een kleine paddenstoel, zoo klein, dat hij ontgaat aan het oog van den rustigen wandelaar. Zijn hoedje is droog zijchtig en bruin, het omsluit bijna de fijne gedeelde plaatjes, die onder het hoedje staan en waaraan de sporen zich klaar maken voor een vlucht door de lucht. Het steeltje is licht gedraaid alsof het een koord was, samengewonden uit fijne vezels — een kleine gedraaide Clitocyb. Eigenlijk moest haar werk in het najaar zijn afgelopen, maar deze werkte door den ganschen winter. Later zal een nieuwe kleine zwakke paddenstoel weder opschieten tusschen het lentegroen. Soms lijkt het een dwaasheid dat wurmen en wenden en draaien van die miniatuurplanten.

Wat willen ze, wat doen ze? Groeien, opbloeien en vergaan?

Ze vervullen de gewichtige rol van den grond klaar te maken voor de grootere planten en boomen; want met hun afstervend blad vormen zij een kleine zwarte laag boven den zandigen grond.

Het is dus niet voor niets dat zij bezig zijn zoo vroeg in het jaar.

Hun werken is niet minder belangrijk dan de forsche groei van het tropisch oerbosch.

Alleen men let er niet op en zet den voet op het mos, dat zich langzaam weer opheft als de wandelaar is voorbijgegaan.

In het warme zand der duinen nestelen zich de planten, tegen de zuiderhelling dekken zij het heldere zand met een groen kleed.

Daartusschen slaat ook het wintergroen wortel, dat den heelen winter zijn frisch klimopkleurig blad behoudt.

De uitgebloeide zaaddoosjes hangen omgekeerd aan de roodbruine stengeltjes, de kroonblaadjes zijn tot een klokje samen genegen en in het midden buigt de verdroogde stempel als een kleine klepel ter zijde. Wie zal ze luiden die stille klokjes?

Of zullen ze zonder geluid het stoffijne zaad strooien uit de spleten, als de wind huult en blaast door de duinen?

's Zomers zullen de jonge plantjes staan te bloeien en de bijtjes gonzen om de witte bloem. De oude overwinterde planten beginnen nu weer te groeien en zenden nieuwe uitloopers door het zand.

De duindoorn met haar spichtige grillige doornige takken daarboven lijkt rosbruin boven den groenen grond. De knopjes beginnen te werken en de gele bloemen wachten binnen haar schubjes op enkele zonnige dagen om te voorschijn te komen.

De hooge duinrug met de dorre helm is de achtergrond van de puntige duindoorn. De menschen merken haast nog niet, dat het lente wordt, maar de vogels vliegen onrustig rond en oefenen hun lentezang. Druk kwetteren de meezen, de meerkol vliegt op met zwaren vleugelslag en het roodborstje zingt, terwijl het met zijn fijne pootjes op het uiterste takje van een boom staat te turen in het rond. Voelt het de komende lente? Heeft het groote plannen in het verschiet?

De menschen komen pas kijken als alles klaar is, als de boomen in blad staan en de bloemen gereed zijn.

Dikke knoppen van de Potentilla dringen zich dicht tegen den grond. Ze durven nog de bloemblaadjes niet openen; want de wind strijkt hun koud in het gezicht, maar de hel-gele kleur schemert door de bloemkelk heen. Eén warme zon en de goudgele sterren liggen weer op den grond alsof het zomer was. Daarnaast de kleine kogelronde stuifzwammetjes — als papieren zakjes, van boven geopend. Veel sporen zijn al uit die opening weggestoven, maar nog stuiven de bollen als men ze maar even aanraakt. Als het perkament der boeken uit overoude tijden is de huid der stuifzwammen. Maar zij vallen langzaam uiteen en verdwijnen dan weer naast het jonge groen.

En boven al die werkende en worstelende planten staat een heldere winterzon, die de lente voorspelt.

A. BIENFAIT.

VARIA.

HET LAND DER SLANGEN.

Volgens het jongste blauwboek, door het Engelsch-Indische gouvernement uitgegeven, zouden in 1909 aldaar 19.700 menschen door slangebeet gedood zijn. Voeg daarbij 900 slachtoffers van den tijger, 300 van den luipaard, 270 van den wolf en 686 van andere wilde dieren, dan blijkt uit die statistiek wel, hoe naast de langzaam voortschrijdende beschaving van Engelsch-Indië de jungle nog geweldig groot moet zijn.

Alleen de luipaarden brachten er 42000 stuks vee om hals, de tijgers 28.000, de wolven 10.000, de slangen 9.800. Wel werden er 17.900 wilde viervoeters en 70.000 slangen opgeruimd in 1900, wat niet anders dan de 294 miljoen inwoners van Britsch-Indië ten goede komen kan.

HOE SPONSEN ONS BEREIKEN.

VAN alle door ons gebruikte zeeproducten hebben de sponzen zich wel de grootste populariteit weten te verwerven. In ons dagelijksche leven nemen zij onder de gebruiksartikelen een plaats in, welke moeilijk of niet open zou kunnen blijven. Wat is — vraag ik u — een huisvrouw zonder spons in den schoonmaaktijd en met hoeveel spoed wordt er een nieuwe gekocht als de oude het heeft moeten afleggen?

Schoonmaak zonder sponzen is ondenkbaar!

Maar niet alleen in den gulden tijd van Speenhoff's „zeep-sopperij" viert de spons triumpfen, ook in de laagste klassen van de lagere school bekleedt de spons een meer dan gewone rol.

Wie herinnert zich niet de eigenaardig riekende vette sponzedoozen? Die bliken doosjes met hun beschilderde deksels en hun roestende tusschenschotten, scheiding van sponzen en zeemlapafdeeling? Wie mijner lezeressen of lezers heeft in zijn eerste schooljaar er zich niet op beroemd de mooiste doos met de „vetste" spons te bezitten en met hoeveel spanning volgde ge het ontkiemingsproces van rimpelige bruine boonen, welker blank-witte wortels in de holten van uw leisponsje drongen?

Wat zijn maar heel gewone vertegenwoordigers van een familie die honderden soorten telt, en als ik u zeg, dat de handelswaarde van sponzen varieert tusschen die van een cent en een groen lapje van f 40, dan zult ge wel inzien, dat er een groote verscheidenheid moet zijn. Daar op elke toilettafel een spons te vinden is, men dus herhaaldelijk gebruik van sponzen maakt, in elk geval ze voor oogen heeft, zou men mogen verwachten, dat men van zulke algemeen gewilde producten ook op de hoogte is van den aard, den oorsprong en de bereiding dier voorwerpen.

En niets is minder het geval dan dat! De kennis van de meeste gebruikers bepaalt zich tot het feit, dat een spons een spons is, en slechts betrekkelijk weinigen weten, dat sponzen ergens in de Middellandsche zee gevischt worden, terwijl het percentage personen, die u weten te vertellen, dat sponzen dierenskeletten zijn, nog veel geringer te noemen is. Het groote publiek is zeer onwetend op dit punt en verwonderd zult ge zeker zijn, wanneer ik u vertel, dat de in den handel zijnde bad- en toiletsponzen slechts een onbeduidend deel vormen in vergelijking met de vele honderden soorten, welke niet in den handel zijn.

Nu ik reeds de besliste voorteekenen van de naderende schoonmaak bespeur, — den tijd der verheerlijking van de spons en zeemlap — en ik in het bezit ben gekomen van een zevental afbeeldingen naar naturalien uit de sponzenverzameling des heeren Warnsinck te Arnhem, wil ik er geen gras over laten groeien en u met verwijzing naar de kieken een causerie geven over sponzen en hoe die bereid worden.

Lang, zeer lang heeft men in volkomen onzekerheid verkeerd omtrent het wezen der sponzen en eerst door de ernstige onderzoekingen van mannen als Trembly Ellis, Peyssonnel en later Cuvier, Grant en Laurent is er meer licht gekomen in 't geheimzinnige zeeleven van onze sponzen, die men nu vrijwel algemeen beschouwt als een overgang tusschen poliepen en lagere organismen.

Zoedoende heeft men weer recht toegekend aan de oude theorieën, welke Plinius, Dioscorides en Aristoteles verkondigden. Al deze wijsgeeren der oudheid beschouwden de sponzen als dieren en Plinius ging zelfs zoo ver, dat hij van „mannelijks en wijfjes" sponzen sprak. Ofschoon de nieuwste onderzoekingen werkelijk hebben aangetoond, dat de voortplanting niet alleen ongeslachtelijk door knopvorming, maar wel degelijk door ook bevruchting, dus geslachtelijk plaats vindt, zoo heeft dit met het werkelijke geslacht der sponzen niets te maken.

De wijsgeeren der oudheid beschouwden de sponzen als dieren van een hogere orde, dan waartoe ze door hun organisatie eigenlijk behoorden. — Zoo meenden ze waargenomen te hebben, dat de sponzen wegvluchtten als men ze grijpen wilde en tevens dachten ze haar een kracht toe, waardoor zij zich naar willekeur op de rotsen zouden vasthechten. — Deze bewegingen zijn echter in lijnrechten tegenstrijd met het feit, dat men een spons prikken, verscheuren, ja, verbranden kan, zonder dat ze het merkbaar voelt of zich beweegt, trouwens de levensuitingen zijn hier terug-

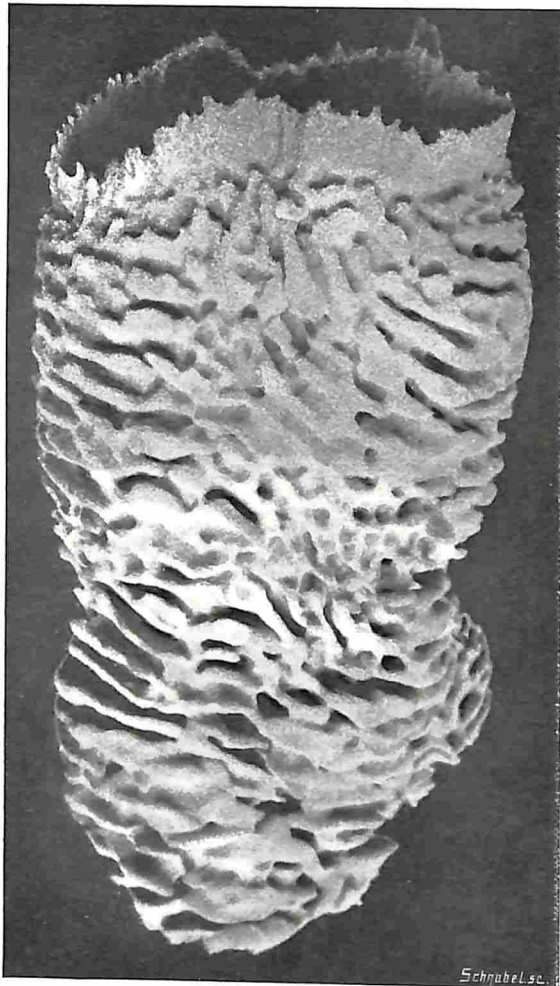

Foto Jos, Raemackers.

I. EEN FRAAI GEVORMDE ZAKSPONS.
(KLEINE IN- EN GROOTE UITSTROOMINGS-
OPENINGEN).

gebracht tot die der stofwisseling en der voortplanting.

Maar ondanks die onbeweeglijkheid, heeft de spons toch een „vrije” jeugd genoten en „vrij” rondgezwoomen. Is het te verwonderen, dat men eeuwen lang zich bezig hield met ernstige studie van deze dieren-groep?

Maar kom, laat ik met u de interessante sponsontwikkeling even in het kort nagaan.

Na de bevruchting deelt de bolvormige cel zich spoedig in tweeën, maar de nieuwe cellen blijven steeds bij elkaar, ook dan nog als de verdeling regelmatig doorgaat. Deze jonge larven komen vooral in de maanden April en Mei in groote drommen uit de openingen van de „moederspons” en zij blijven eerst wat rond die spons zwemmen, als durfden ze niet ver te gaan. Dat „zwemmen” doen ze door middel van trilhaartjes, doch al spoedig worden ze door den zeestroom meegevoerd, en dan duurt het niet lang meer of zij hechten zich door middel van „lijmstof” vast aan rotsen, steenen, koraalstokken, schelpen, wrakken van gezonken schepen, kabels en ankers, ja zelfs op allerlei soort van gezonken kannetjes en potten. Een enkele soort, de oranje-gekleurde kurkspons vestigt zich bij voorkeur op den rug van de gewone wolkrab. — Eigenaardig is de naam van „wulkeieren”, welke men aan een soort sponsenlarve heeft gegeven.

Nadat de larve ter bestemder plaatse aangekomen is, vindt er een gedaanteverwisseling plaats, de geleachtige zelfstandigheid wordt met een warnet van kanalen doorboord, een gedeelte der cellen vormt zich tot een min of meer hard weefsel en het tweede levensstadium is ingetreden. Wanneer onze huismoeders eens een levende spons zagen, zouden ze hoogst verwonderd zijn. Immers ze zijn gewend mooie lichtgekleurde sponsen te koop en een goudblanke kleur wordt dikwijls als criterium der echtheid beschouwd! De echte sponsen vertoonen echter geen spoor van „goudglans”. (enkele zeldzame soorten uitgezonderd) maar zien er bruinzwart uit, daar ze overdekt zijn met een eigenaardige vloeistof, die in de wetenschappelijke wereld den naam van sarcode heeft verkregen. Deze protoplasma of moederlaag is het eigenlijke levende sponsgedeelte. — Op verscheiden plaatsen is die laag met trilhaartjes bedekt en door de beweging van die organen wordt er een voortdurende strooming van zeewater bevorderd en wel zoo, dat het water door de talloze uiterst fijne poriën (vooral op afbeelding I en II duidelijk te zien) binnen komt en door de groote opening 't lichaam weer verlaat. Op zijn weg door het lichaam worden echter eencellige diertjes en andere organismen, welke altijd in het zeewater aanwezig zijn „opgezogen” door de „Moederlaag”. — De onbruikbare deelen worden weer uitgestoot en deze worden door het stroomende zeewater meegesleurd naar de groote uitstroomingsopening.

Daar de voedselopname geschiedt in ruimten, waarnaar de poriën den weg wijzen, zoo zou men met eenige toegevendheid deze kunnen betitelen met den naam van magen.

Hoe krijgen we nu eigenlijk onze verschillende sponsen?

Het antwoord hierop is maar niet zóó in een paar woorden te geven.

Immers deze laagst georganiseerde dieren — langen tijd zelfs door de voornaamste geleerden tot de plantenwereld gerekend, hebben een industrie in het leven geroepen, welke jaar op jaar vooruitgaat en waarin duizenden menschen hun broodwinning vinden.

Als ik u mededeel, dat het gewicht van den jaarlijkschen oogst meer dan 1 miljoen K.G. bedraagt en dat deze de respectabele waarde van ongeveer 50.000.000. gulden vertegenwoordigen, dat niet alleen op de Middellandsche zeekusten geheele plaatsen bestaan uit een sponsenvisschersbevolking, doch dat ook in West-Indië de visscherij met het jaar grooter omvang gaat nemen; zie dan zult ge wel inzien, dat de zeer begrijpelijke vraag een zeer gewichtige tevens is.

Sponsen bieden zoowel in vorm als in grootte de meeste verscheidenheden aan, maar de equatoriale zeeën leveren toch de meeste en grootste exemplaren. Hoe noordelijker men komt, des te geringer het aan-

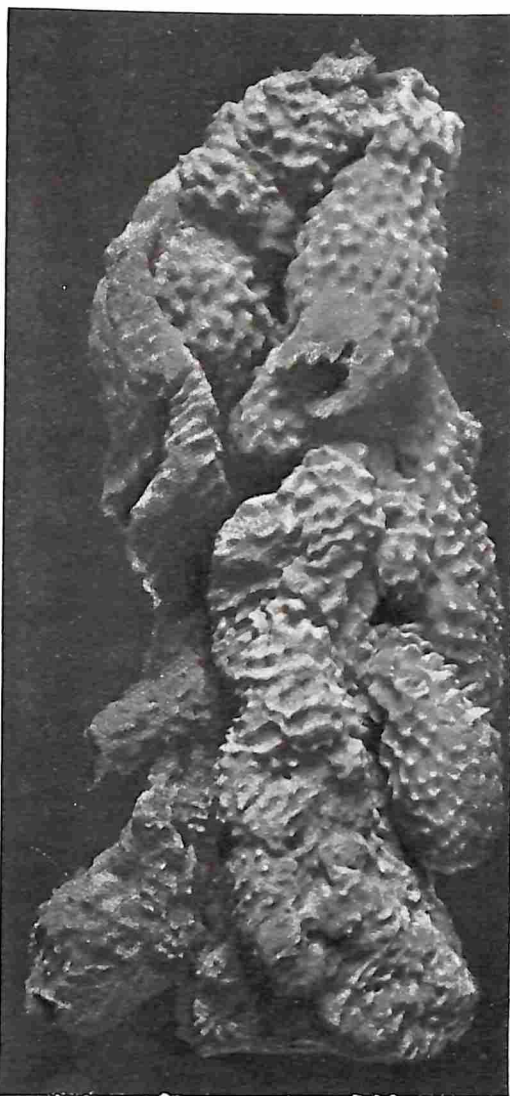

Foto Jos. Raemaekers.

II. SPONSKOLONIE.

dig wordt veel gebruik van duikerkostuums gemaakt, maar niet-tegenstaande den scaphander komen bij de visscherij veel menschen om en een duiker — Griek, Maroniet, of Muzelman, zal nooit zich onder zee begeven zonder eerst zijn gebed gedaan te hebben. Op 18 meter diepte kunnen de naakte Maronieten het $\pm 1\frac{1}{2}$ minuut uithouden, maar door oefening hebben eenigen 't weten te brengen tot 4 minuten op een diepte van 45 meter. De duikers worden dan ook in klassen verdeeld, naarmate zij 15, 20, 30 of 40 M. diep kunnen duiken.

Dat het zware inspannende werk, met nuchtere maag verricht op den bodem der zee, niet nalaat zijn stempel te drukken op de bevolking is te begrijpen. De meeste visschers loopen er iets bij op en het percentage dooden of met andere gebreken behepten moet dan ook zeer groot zijn, terwijl de visschers, meestal met chronische kwalen, ook geen hoogen ouderdom bereiken. Door

tal soorten en des te nietiger het individu wordt. Zoo mag men zeker wel als contrasten nemen de reusachtige Neptunus bekers van 1 Meter en meer hoogte, de groote Levantsponsen, welke 60 à 70 cM. meten en de reusachtige exemplaren der Bahama eilanden met 't aardige oranje-gekleurde broodsponsje onzer zeeeringen.

Daar men in een spons een onnoemlijk aantal kiezel-, kalk- of hoornnaaldjes — zogenaamde spiculen — aantreft, is 't te begrijpen dat de beide eerste soorten ook in fossielen toestand voorkomen. Onderzoekingen op dat gebied hebben aangeduid, dat in de secondaire en tertiaire grondlagen tal van sponsfossielen gevonden worden. Zoo hebben deze laag ontwikkelde dieren, krachtig bijgestaan door nog ligere organismen — foraminiferen geheeten — een groot aandeel gehad in de vorming van Albion's krijtkusten.

Van zulk een „fossielskelet” geeft afb. III u een zeer duidelijk denkbeeld, de structuur is er prachtig op waar te nemen.

Uit het bovenstaande is licht te concluderen, dat kalk- en kiezelsponsen niet voor het gebruik geschikt zijn. Er wordt dan ook alleen handel gedreven in hoornsponsen, welke naast een zeer groote veerkracht en samendrukbaarheid tevens een bijzonder sterk opslorpend vermogen bezitten en daarenboven nog „immuun” tegen vrijwel alle bijtende stoffen zijn. —

Nu komen de meeste in den handel verkrijgbare sponsen uit de Middellandsche zee, waar van de internationale visscherij vooral de eilanden, Aegina, Hydra, en Hermione aan de kust der Peloponnesus de drie grootste Grieksche depots zijn.

Naar de spons wordt gedoken.

Dit duiken is een uiterst gevaarlijk werk, maar van oudsher zijn de Grieksche sponsvisschers met name die van Kalymnos en Symi, koene duikers. Vroeger werd algemeen „met den steen” gedoken, tegenwoor-

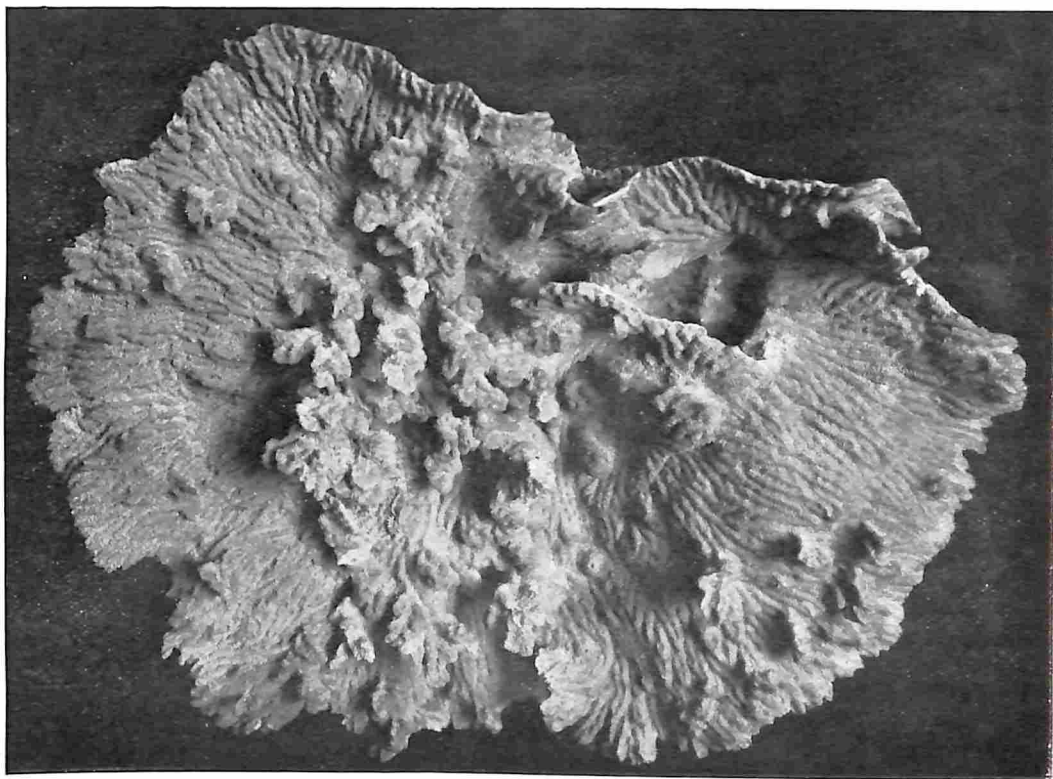

Foto Jos. Raemaekers.

III. FOSSIELE SPONS

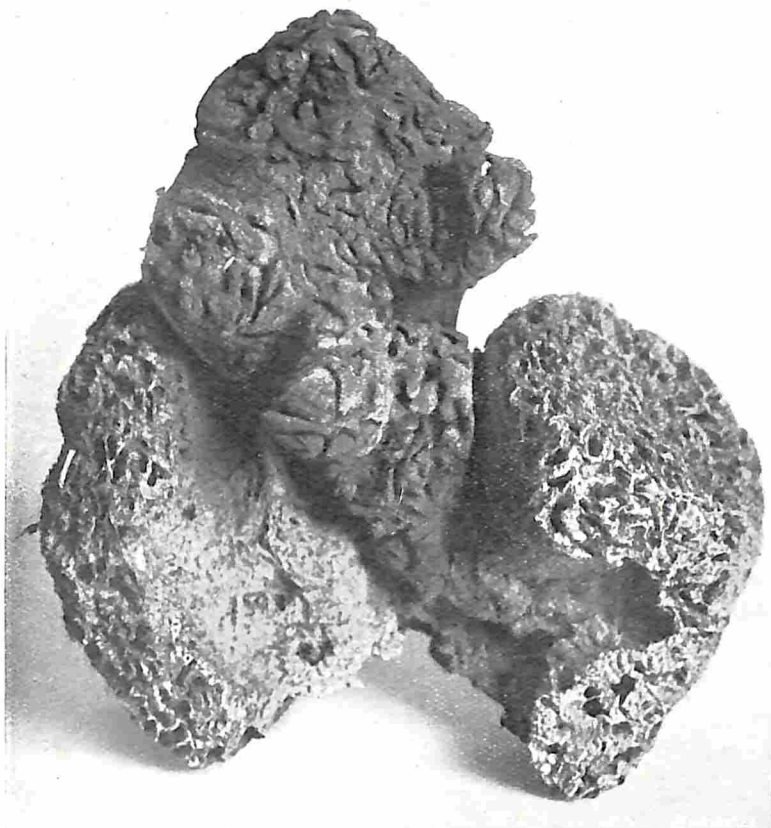

Foto Jos. Raemarkers.

IV. ONGEFATSOENEERDE AMERIKAANSCH SPONS.

den herhaalden waterdruk loopen velen mank of hebben een schokkenden gang.

Ondanks dat alles visschen jaarlijks meer dan 400 barancella's op de kusten van de Middellandsche Zee en ook in de warme Caraïbische zee neemt de sponsenvisscherij tengevolge van de enorme aanvraag steeds in uitgebreidheid toe. Daar echter de sponzen in genoemde zee op veel geringer diepte te vinden zijn, is er ook aan de visscherij niet zooveel gevaar verbonden. Langs een soort van boomstok laten de Amerikaansche duikers zich zakken en verzamelen zoo zonder gevaar groote hoeveelheden van de in de huishouding bij voorkeur gebruikte werksponzen.

Velvet, sheepwool, rief, yellow, of hoe de Engelsche betitelingen meer zijn, staan in verband met het harde of minder harde weefsel van den groven, onsoliden Amerikaan. Een eigenaardige behandeling dienen de Amerikaansche soorten te ondergaan; ze moeten gefatsoeneerd worden willen zij aftrek vinden bij onze huismoeders in het oude Europa.

Welke keukenprinses zou bijvoorbeeld een spons koopen, die de grillige vormen had van het exemplaar op afbeelding IV vereeuwigd? Niet één wed ik, en de handelaar zou met zulk een collectie leelijk blijven zitten. Daarom worden ze „geknipt” en „genaaid”, zoodat ze een meer fatsoenlijken vorm krijgen. Als typische bijzonderheid vond ik vermeld, dat het sponsenafval veel beter dan zeegrass dienst doet voor kussenvulling. Dit laat zich ook goed begrijpen, want het is een veerkrachtige substantie, die bij een waterindompeling steeds weer het oude volume terugkrijgt.

Door een of andere oorzaak zijn echter de draden gebroken en heeft de spons van afbeelding IV met de eigen elasticiteit haar ouden bizarren vorm weer ingenomen, die wel iets aan een „bekken” doet denken van een of ander voor-historisch dier. (Slot volgt).

WESTRING BIJ MAASBREE (L.)

IN Limburg spreekt men van Bree, als men meent Maasbree. De bevolking heeft dat voorvoegsel niet noodig, want het denkt niet aan het stadje Bree in de Kempen. Venray noemt men Rooij, en denkt niet aan St. Odenrooy in Brabant, evenmin als men bij Niel of Maasniel aan het Pruisische Walt Niel denkt. Die voorvoegsels zijn er later bij het toenemen van het verkeer bijgekomen.

Bree ligt in de streek vol af-

wisseling, die den overgang vormt tusschen de Maasdorpen en de Peelstreek. De bevolking heeft door hard werken, door ontginnen en in de laatste jaren door zich toe te leggen op den nieuwerwetschen beredeneerden landbouw, landerijen en weiden geschapen, die gezien mogen worden.

De schapenhouderij heeft plaats moeten maken voor den werkelijken landbouw en voor kippenteelt.

De boeren zijn goed georganiseerd en bij het jongere geslacht gaat de practijk hand aan hand met de studie.

Het dorp ziet er dan ook welvarend uit en kan vergeleken worden met Sevenum en Horst, schoon in het laatste de industrie ook sporen van vooruitgang vertoont.

De vierkante kerktoren vóór de Gothische kerk is goed onderhouden en ziet er vriendelijk uit. 't Is een echte, passende dorpskerk, niet zulk reuzengebouw, dat de omgeving brutaliseert en daar staat als een baronnale jonker tusschen de dorpsjongeren. Het geeft karakter aan zijne omgeving.

Toch werden de hooge heeren van enkele omliggende kasteelen in dezen tempel onder groote steenen, wel bekapt en bebeiteld met sierlijke wapens en opschriften, begraven en die van de huizen Aarssen, en van Westring lieten daarin hun stoffelijk overschot in zekerheid brengen. Te vergeefs bijna! Want als wij het niet in de archiefpapieren vonden, in de dik beduimelde, oude sterfregisters, wisten wij 't niet, dat de groote afgesleten steen, die daar in 't voorportaal ligt, die was van den manhaften heere van Lom, die zich van Lom de Westring noemde. Hij zegelde met het sprekende wapenteeken, een buste (l'homme) in tegenstelling van de Roermondsche en Venlosche van Lom's, die de halve lelie, waarschijnlijk eene brisure van het wapen van Eyll, of Wachten-donck voerden.

De van Lom's hebben gedurende eeuwen eene groote rol gespeeld in de besturen der steden van Roermond, Venlo en Gelder, maar deze van Lom speelde voortreffelijk den dorpsheer. Hij had het kasteel Westring hetzij fraai herbouwd of geheel opgeknapt en vond het zoo gewichtig, dat hij het landgoed aan zijn familienaam verbond.

Hij liet zijn wapen op zijne bank in de kerk slaan, verfdde poorten en vensters door diagonaal verdeling rood en wit, wat niet slecht stond bij de sierlijk vormen vertoonende hooge gevels.

Rondom had hij een goed jachtterrein en de dikwijls opstijgende rookkringetjes uit den keukenschoorsteen bewezen, dat het daarbinnen vetpot was.

Het lag wel wat afgelegen, maar de echte jager heeft dat 't liefst. Maar die eenzaamheid werd later, toen de heer van Lom reeds lang het tijdelijke met het eeuwige verwisseld had, gebroken en wel door den aanleg van het Noorderkanaal.

* * *

De verbinding van Rijn en Maas door een kanaal is een oud vraagstuk. Reeds in de 17^e eeuw, toen de strijd van de Vereenigde Nederlanden met Spanje nog in vollen gang was, deed de Gouverneur der Spaansche Nederlanden van uit Venlo het Eugenia Kanaal graven met sluizen, beschermende forten en wisselplaatsen, dat te Oerdingen in den Rijn zou komen. De Staatsche troepen vernielden het werk, dat ongedaan bleef en welks sporen nog overal te zien zijn.

Bij Westring ziet men nu nog het bovengenoemde onvol-

Foto Aug. F. W. Vogt. KASTEEL WESTRING BIJ MAASBREE. VAN TERZIJDE GEZIEN.

Foto Aug. F. W. Vogt. KASTEEL WESTRING BIJ MAASBREE. BINNENPLAATS.

toode Noorderkanaal, door Napoleon, den grooten veroveraar, ontworpen, dat de Schelde met de Maas en verder de Maas met den Rijn zou verbinden. Het Kanaal ligt er tot op zekere diepte geheel gereed, met uitgegraven bed, en opgeschoten zijkanalen. In het midden vloeit door een met gras en rietplanten omzette geul een beekje, armzalig voorlooptje van den waterweg, die eens bestemd scheen levendigheid in handel, vertier en verkeer te brengen.

Nutteloos ligt daar de breede strook als herinnering aan de gebroken macht van den alleenheerscher, als teeken van de wisselvalligheid van de gewestelijke verkeersgeschiedenis.

Ook bij Venlo lag het afgespit en uitgezet. Het is thans bebouwd, of tot moeras geworden, Nog ijvert men steeds, om de Regeeringen opnieuw voor deze kanalen te interesseeren, maar de toestanden zijn eenigszins anders geworden.

De spoorwegen leveren snel en goed vervoer, de wegen zijn menigvuldiger en beter geworden en de bevaarbaarmaking der Maas trekt aller aandacht.

Toch is de bestudeering van het vraagstuk of dit reeds zoover voltooide kanaal niet te gebruiken zou zijn, nog een loonend onderwerp.

Het huis Westring, oorspronkelijk gebouwd als buitenverblijf en landhuis, tevens kasteel van den heer van Maasbree, lag in een lage, boomrijke streek.

Rondom waren zooals gezegd goede jachtgronden op klein wild.

In den Napoleontischen tijd kwam er bedrijvigheid in de streek, toen de Spaansche gevangenen onder Fransche ingenieurs en opzichters het Noorderkanaal ontgroeven. Westring had toen zijn goeden tijd gehad.

Toen de eerste eigenaars verdwenen waren, werden de boogvensters van zaal en salet als onnoodig half dichtgemetseld; de koetspoorten werden gedicht, de groote ingangdeur versmald, terwijl de ophaalbrug verdween. Het leien dak werd door een pannen vervangen en de opvolgende pachters zorgden voor verdere ontsiering.

't Is dan ook niet zoozeer uit het oogpunt van groote merkwaardigheid, dat wij hier foto's van Westring geven, als wel om te doen blijken — en men kan het bij aandachtige beschouwing der afbeeldingen duidelijk zien — hoe grondig men in den loop der tijden door allerlei kleinere vernielingen een oorspronkelijk niet van schoonheid ontbloot gebouw, bederven en vernielen kan.

Roermond.

A. F. VAN BEURDEN.

HET WEËRVOORSPELLEN DOOR DIEREN.

ZIJ, die buiten wonen en gewend zijn planten en dieren geregeld gade te slaan, hebben vaak opgemerkt, dat de eerste zoo wel als de laatste bijzondere verschijnselen vertoonen of verrichtingen doen, die blijkbaar betrekking hebben op het weër. Bij nauwkeurige waarneming zal men dan ook vrij zeker het komende weër uit de houding van planten of dieren kunnen opmaken.

De volgende waarnemingen kunnen dan ook als juist worden aangenomen.

Mooi en droog weër kan men verwachten, wanneer de vlee-muizen nog laat in den avond rondfladderen en daar den volgenden morgen weder vroeg mede beginnen; wanneer de nachtegaalen tot vroeg in den morgen doorzingen; de uilen krassen niettegenstaande dat het regenachtig is of de schapen op weg naar den schaapskooi allerhande dartele sprongen maken.

Regen kan men echter verwachten, wanneer het vee zich in den bek likt, als de schapen blijkbaar ongaarne naar de kooi gaan en telkens blijven stilstaan, of wel wanneer de varkens hun voedsel niet dadelijk verorberen, doch dit eerst met den snuit uitspreiden.

Wanneer de muggen voortdurend mensch en dier achtervolgen, de vloer nijdig steekt, de mollen groote aardhopen opwerpen of de padden zich vertoonen, ook dan kan men binnen korten tijd een regenbui verwachten. Het zelfde is het geval wanneer de katten herhaaldelijk zich de pooten wasschen, de honden gras eten, de regenwormen uit den grond kruipen of de hanen voortdurend op een ongewonen tijd kraaien. Ook wanneer men veel

slakken ziet kruipen is er regen op til. Regent het en blijven de kippen toch buiten loopen, dan kan men er zeker van zijn, dat het spoedig weer droog wordt, doch gaan zij daarentegen op stok, dan kan men zonder parapluie niet uitgaan, het zal den ganschen dag door regenen.

Ongunstig weër kan men zeker verwachten, wanneer de zwaluwen laag bij den grond of over het water vliegen, wanneer de kraaien hoog vliegen en dan het water opzoeken om er den kop in te dompelen, wanneer de duiven eerst laat des avonds naar haar til terugkeeren. Bijna zeker is er binnen kort onwêr op komst, wanneer niettegenstaande het weër nog mooi is de bijen toch dicht bij haar korven blijven en tegen den middag reeds weer huiswaarts komen.

Wordt er storm verwacht dan zal men zien, dat de lijsters en vinken heen en weer gaan vliegen, de visschen uit het water opspringen of de bijen vrij snel naar haar korven terugkeeren. Verlaten daarentegen tijdens harden wind de musschen haar nesten, of wel vertoonen zich de mollen, dan kan men er zeker van zijn, dat die binnen korten tijd zal gaan liggen.

Ook zijn er vrij zekere teekenen, wanneer er een strenge winter te verwachten is. Bemerkt men, dat de trekvogels als ooievaars, snippen of zwaluwen vroegtijdig wegtrekken, dat strandvogels reeds vroeg in het najaar zich in de nabijheid der woningen vertoonen, dat de muizen hun nesten diep in de aarde maken, dat de bijen haar korven sluiten en er laat in het najaar nog wespen rondvliegen, dan is er alle kans op een strengen winter.

Tal van teekenen zijn er, waaraan hij, die goed kan opmerken, het komende weër kan opmaken, en wie heeft daartoe beter gelegenheid dan hij die buitenwoont, die voortdurend plant en dier kan gadeslaan. Het buitenleven geeft veel afwisseling!

E. TH. W.

VARIA.

WANDELEN. — Om er eens uit te zijn, alleen met zijn gedachten te verwijlen, nieuwe indrukken en denkbeelden op te doen, tegelijk het open oog gericht te houden op de natuur rondom, of het een wisselend landschap is, of een hemel vol kleurrijke wolken-stoeten, en intusschen de opwekkende gezonde beweging van de twee beenen, die elkaar met hun gelijkmatigen vluggen stap afwisselen — dat is het genot van wandelen!

MEGASEA CORDIFOLIA.

WIE over een serre beschikt en deze plant nog niet kent, kunnen we de kennismaking ermede beslist aanraden. Gedurende Januari toch ontbreken in menige serre de bloemen; geforceerde planten, bloeibaar van den bloemist, zijn betrekkelijk kostbaar en daardoor is het misschien wel dat in menige serre de laatste chrysanten van December de eerste bloeiende clivia of wat voorlijke bolgewassen pas tot opvolgers krijgen. Juist in den tijd daartusschen is de Megasea in vollen bloei te krijgen en altijd een kloeke, aangename verschijning te noemen.

Januariplant wordt zij daarom ook wel genoemd; het is een steenbreekachtige plant, uit Siberië afkomstig. Buiten doorstaat zij onze zachte winters met gemak; er mogen al eens enkele bladeren bevroren en zwart worden, de in Februari en Maart verschijnende

MEGASEA BLOEMTROSSEN.

bloemknoppen zijn tegen vorst bestand en heel vroeg in 't voorjaar komen de aardige trossen van rose bloemen aan de bruine stengels te voorschijn. Ze blijven lang goed, ook als snijbloem.

De glanzig donkergroene, leerachtige bladeren met hun dikke koordnerven aan den onderkant, kunnen op zichzelf reeds een aardig effect maken, vooral buiten langs een hulstperk of andere winterharde heesters, voor al ze op hun plaats.

De Megasea is oorspronkelijk een rotsplant, waarom uitplanting der wortelstokken in losse, met wat kalkpuin vermengde aarde aan te bevelen is. 's Zomers wil zij graag wat half-schaduw, de volle zon bruint de bladeren te sterk; ook aan vijferranden kunnen een groepje Megasea's met haar rozeroode bloemtrossen het aankomende voorjaar prachtig begroeten.

Op de Haarlemsche tentoonstelling zagen wij ze langs de beek in de rotspartij al heel vroeg haar best doen.

In 't najaar met potkruit uitgenomen en vorstvrij in een licht vertrek overwinterd, zullen ze haar hartvormige bladeren, waaraan zij den naam „Cordifolia” te danken hebben, zonder fout behouden en reeds in Januari welriekende bloemtrossen toonen. De vijfbladige bloemkroontjes met een tiental goudbehelmd meeldraden geven een doosvruchtje; de Megasea's laten zich ook zeer gemakkelijk scheuren en slaan gemakkelijk aan.

Een lichter rose- tot wit bloeiende variëteit, de M. Crassifolia, kan op dezelfde manier behandeld worden, doch is minder effectvol. Ons gaf het hierbij afgebeelde exemplaar van Megasea Cordifolia reeds verscheidene winters tal van bloemtrossen.

G. DE GRAAF.

MEGASEA CORDIFOLIA IN VOLLEN BLOEI.

TUINSTAD-LITTERATUUR.

Aus Englischen Gartenstädten. Beobachtungen und Ergebnisse einer sozialen Studienreise. Veröffentlicht und herausgegeben von der deutschen Gartenstadt-Gesellschaft.

1910. Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft, Berlin-Rehfeld (Ostbahn) Renaissance-Verlag Robert Federn, Berlin-Grünwald. — 10 Mk.

HET wandern is van oudsher specialiteit der Duitschers — o, wanderlieder en wanderbursche! — niet minder dan de langademige titels hunner boeken. Het genoemde werk representeert beide eigendommen onzer bureu op heuglijke wijs.

Aus Englischen Gartenstädten, verciert door den smaakvollen kunstnijveren schilder Heinrich Vogeler, den sprookjes geneigde uit Worpsswede, draagt zijn titel schoon geformeerd boven de stijlvolle teekening van den vercierder: een hek tusschen kruingesoede olmen, toegang gevende tot een groep van cottages. Ziedaar aangegeven tevens het doel der reis, de nieuwe Engelsche centra dezer woningen: de tuinsteden.

De Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft, die de idee van Howard in Deutschland streeft te verwerkelijken, is genoopt telkens naar Engelsche voorbeelden te verwijzen. Nu was men wel niet rechtstreeks overtuigd, dat die verwijzing op ongelooft stuitte, maar toch zag men in, dat alleen van hooren zeggen niet zooveel kan uitwerken als het met eigen oogen aanschouwen. Daarom organiseerde zij voor belangstellenden een studiereis, waaraan door meer dan 200 personen — de organisatie van de reis liet niet meer toe — werd deelgenomen.

En zoo werden men Rotterdam en Harwich het eerst naar Earswick, in de nabijheid hiervan gelegen. Het is een tuindorp, gesticht door de chocoladefirma Rowntree, waaraan de oogen al aanstonds konden te gast gaan. De kleine woning, van welke bekoorlijkheid de Engelschen nu eenmaal het gaheim hebben, is hier te-midden van heerlijken tuin- en parkaanleg allerbeminnelijkst vertegenwoordigd. Doch behalve oogenkost, bood de stichting in haren financieelen grondslag stof te over voor de belangstelling der reizenden. Rowntree stelde het kapitaal beschikbaar, dat 3—3½ pCt. aan renten opbrengt, welke voor uitbreiding der stichting worden gebruikt. Het is op commercieelen grondslag ingericht en voor ieder, niet alleen voor de tot de fabriek behoorenden, staat het dorp ter woning open. Ruim en afwisselingsrijk doch eenvoudig gebouwd — het beslaat zoo morgen — is het een der zuivere ontwerpen der bekende architecten Parker en Unwin.

De volgende tuinstad was Port-Sunlight — wie kent niet de Sunlightzeep — waar de heer Lever zijn schepping van 3500 inwoners (fabriekarbeiders) deed voltooiën. Te-midden van bloeiende tuinen lagen de lustverblijven daar, als een permanente tentoonstelling van kunstvolle kleinere huistypen, want Mr. Lever noodigde de allereerste architecten van Engeland uit, de ontwerpen te leveren. Zoo doet een inzichtvol groot-koopman. Van den beginne stelde hij vast, dat de stichting geen philanthropie, doch een commercieel ondernemen was. Hij wilde, dat zijn „fellows” hem open in de oogen konden zien en zich met geen „dank-u-wel” hoefden te buigen. En hij heeft er geen berouw van. De uitgifte van de ideaal woningen besteedt aan de scholen, parken, verenigingslokalen, groote speel- en sportterreinen, aan de uitmuntende en meest menschlievende inrichting der zeep-fabrieken (men heeft daarin o.a. bad- en toilet-kamers en voor de vrouwelijke arbeiders rustgebruik wordt waaraan)

nooit misgaven hebben haar rente afgeworpen in verhoogd arbeidsvermogen der arbeiders, zoodat deze groot-fabrikant kon verklaren, dat zij 'n goede kapitaalbelegging zijn geworden en hij op den geslagen weg zal voortgaan, waarop hij als mogelijkheid reeds erkent telkens sterker verminderden arbeidstijd tot op 6 uren per dag. Mr. Lever, als lid van het parlement, is daar medestrijder voor de wettelijke regeling van den klein-woningbouw en van de beperking der te bebouwen oppervlakte in verhouding tot het onbebouwd te blijven land: als maximum 25—30 huizen op 1 H.A., dat is ongeveer gelijk aan den eisch door architect Unwin in zijn werk Town Planning and Practice gesteld (20—12 op 4400 M². zie „Buiten” 9 April 1910, p. 175).

Port-Sunlight is gelegen bij Liverpool, zijn rivaal Bournville bij Birmingham. Voor het weergeven van den indruk, dien deze

WAT DE TUINSTAD PORT-SUNLIGHT AAN ARBEIDERSWONINGEN BIEDT.

laatste tuinstad, ontworpen en gebouwd door één architect, Mr. Harvey, op de Duitsche bezoekers maakte — zoo schrijft de waardige Voorzitter der Gartenstadt Gesellschaft — zou men de dichterten moeten machtig zijn. De zonheldere dag, de sympathieke verschijning van den stichter — weder een groot-fabrikant — de hartelijke en edele welkomstwoorden, ingegeven door een ernstig maatschappelijk voelen en verlangen naar vreedzame ontwikkeling, het schoone tuindoorweven en overal met bloemenpracht pralende dorp, de eenvoudige gesloten, eenheidrijke bouworde; de bekoorlijke Meiboomdansen der kinderen en de vrolijke reien en lichaams oefeningen der volwassenen, de muziekuitvoering der dorpskapel, het koorgezang der meisjes en schoolkinderen met hun gezondheid-ademende gezichten, dat alles ruischte samen tot een enkel groot akkoord van blijheid, sociale scheppingsvreugd en innige menschenliefde.

De genius van dit oord is Cadbury. De producten zijner chocoladefabriek zijn ook in ons land in den handel en het schijnt mij wel, nu ik van Bournville weet, of in den fijnen smaak van zijn fabriekaat dóórwerkt de lieflijke omgeving en de milde arbeidsvoorwaarden, waaronder het is ontstaan.

Verheugend is het te weten, dat er zakenmensen zijn van dit edel slag, die bewijzen, dat ook binnen de grenzen van scherp financieel beleid het verlangen naar een hooger menschelijk leven niet alleen voor de meer gegoeden, maar ook voor de alleen op haar verdiensten aangewezen arbeiders-bevolking, kan worden bevredigd; dat ook tusschen de muren van industrie en koopmanschap, de koesterende zon van menschenliefde, de warmte van krachtvolle deernis kan binnenvloeien en toeven, om scheppingen als deze stichtingen te doen ontbloeien en groeien.

Cadbury zag in de woning-ellende de hoofdoorzaak van alle physische en morele degeneratie en kwam zoo tot zijn practisch experiment van het woningvraagstuk. Het terrein door hem in de nabijheid van Birmingham aangekocht geeft ruimte voor $\pm$ 8000 inwoners, en is nu door over 4000 arbeiders bewoond; een tiende deel van het terrein is, de straten niet inbegrepen, voor openbaren aanleg bestemd; de perceelen zelf zijn gemiddeld 550 M² en mogen slechts voor een vierde deel worden bebouwd.

Toen Cadbury begon, in 1895, had hij nog niet geheel den juisten kijk op de menschen. Hij verkocht de huizen voor den kostprijs aan de bewoners, met het gevolg, dat deze zich haastten de huizen verder te verkoopen en de winst in den zak te steken. Zoo zoude de speculatie de prijzen doen stijgen boven de huurkracht van den arbeider. Dat was buiten het doel. En daarom kocht hij, niet ontmoedigd, de huizen weer terug, om deze en alle later gebouwde niet anders dan te verhuren. Men zag zijn onderneming met wantrouwen aan. Ten onrechte. Want toen de huurinkomsten rente en amortisatie van het aanlegkapitaal waarborgden, deed Cadbury afstand van het eigendomsrecht en zette dit om in een stichting onder bepaling, dat alle winsten voor de verdere ontwikkeling van Bournville en later voor de vestiging van soortgelijke woningcentra moeten worden besteed. De waarde, waarvan hij afstand deed, bedroeg

rond / 3.000.000. Ofschoon de huren laag zijn — / 150 minimum, per jaar, voor een woning van 4—5 vertrekken, d. z. keuken met badinrichting, huiskamer en 3 slaapkamers — zal na verloop van 150 jaar de jaarlijksche zuivere winst 20 millioen Mark bedragen, die alzoo de woningverbetering in Engeland volledig ten goede komen zal.

De tuin bij elk huis schaft bloemengenot en voedingswaar, voor gemiddeld jaarlijks / 60.— maar boven alles na afloop van den dagelijkschen arbeid, 's avonds en des Zaterdag-middags verfrisschend werk in buitenlucht en aan het eigen huis verbonden. Hier buiten is 't met recht als in de avond-reine verzen van Henriette Roland Holst:

De avond brengt den werker de bevrijding.
Hij drijft zijn lichaam door de koele lucht
en vindt zich zelve weer, als na een scheiding:
gezegend zij des avonds gouden vrucht.

* * *

Door het experiment van Cadbury is bewezen de mogelijkheid van ingrijpende woningverbetering voor de arbeidende bevolking in landelijke omgeving in verbinding met industrie, die daarheen overhuist.

Port-Sunlight en Bournville waren de pionieren. De eerste eigenlijke tuinstad, als zelfstandig organisme, niet als een appendix van eene fabrieks- of andere onderneming, is Letchworth, waarheen na Bournville de Duitschers hun reis vervolgden.

Zooals van de beide eerstgenoemde plaatsen Lever en Cadbury, zoo is van Letchworth Ebenezer Howard zelf de ziel. Van zijn idee der tuinstad, zooals hij die in zijn boek *To-Morrow* theoretisch ontwikkelde, is Letchworth de levend geworden demonstratie. Zij is in handen eener in het algemeen belang werkende Maatschappij, die in 1903 een terrein van 1600 H.A. in de nabijheid van Hitchin (50 K.M. t. N. van Londen) aankocht voor / 1.860.000.

Een bouwplan, bestemd voor maximaal 30.000 inwoners, werd gemaakt door de architecten Parker en Unwin (een kaart bevindt zich in het reeds geciteerde werk van laatstgenoemde), straten, gas, waterleiding, electriciteitscentrale, kanalisatie kwamen tot stand, een spoorwegstation werd gebouwd met aansluitingen naar de fabriekwijk. Rond om het stadplan is de voor de tuinstad karakteristieke landbouw-zone, welke partij trekt van het naastgelegen afzetgebied in de stad; parken scheiden de woonwijken van het industrie-kwartier; ruime spelterreinen en tuinen om de huizen verzekeren licht en lucht. En het gevolg? Een voorbeeldloos succes. In plaats van bouwland met 450 bewoners, is er na vijf jaren een stad getooverd met 6000 inwoners en 14 industrieele ondernemingen.

Ziedaar het in onzen tijd verrassend en heuglijk — dus tóch mogelijk — resultaat, als scherpzinnigheid en goede wil, financieel inzicht en een op het algemeen welzijn gerichte zin samenwerken.

Als later Letchworth staatsrechtelijk eene gemeente zal zijn geworden, gaan aan deze alle eigendommen en rechten der particuliere maatschappij over en zal hiermede reeds een der

HAMPSTEAD: EEN STRAAT, BEHAAGLIJK DOOR HAAR AFGESLOTENHEID, VEEL GROEN EN OUDE BOOMEN, WELKE BIJ DEN AANLEG WERDEN GESPAARD.

verre punten, waarheen verziende gemeente-politiek wijst, zijn bereikt.

Na Letchworth werd door ons Duitsche reisgezelschap bezocht de Hampstead Garden Suburb (den lezers van Buiten, 1 Jan. '10, bekend), omdat dit evenals het in oogenschouw genomen Harborne, een voorstadsje bij Birmingham, eenige beginselen der tuinstad-idee heeft verwerkelijkt.

Om dezelfde reden werden ook bestudeerd enkele belangrijke woningstichtingen van groote gemeenten, als Liverpool en Londen, met welke werkzaamheid de gemeenten in Engeland op het gebied van woningverbetering zelfs een land als Duitschland ver vooruit zijn.

Het groote middel, dat die gemeenten kunnen hanteeren is het ontegenen van grond, bebouwd en onbebouwd, niet alleen in, maar vooral ook buiten het gemeentegebied gelegen. Omgekeerd echter verplicht de wet ook de gemeenten, om, indien zij voor verkeerswegen of voor oprichting van openbare gebouwen huizen moeten sloopen, voor eenzelfde aantal personen, dat hierdoor verdrongen wordt, nieuwe woningen te bouwen. Deze verplichting geldt ook, indien in het belang der openbare gezondheid, schadelijke buurten worden opgeruimd. Dat de gewenschte opruiming geschiedt, daarvoor zorgt een bepaald ingesteld gezondheidscollege, dat de opruiming desnoodig aan de gemeenten gelast.

Aan beide soorten van dwang heeft een belangrijk deel van gemeentelijken woningbouw zijn oorsprong te danken in Engeland, d. w. z. in het land der vrije, machtige gemeenten, die als voorbeelden van bestuurszelfstandigheid weleer aangehaald, thans aan groter dwang — en met heilzaam resultaat — zijn onderworpen, dan waaronder onze in dit opzicht veel gesmade woningwet de Nederlandsche gemeenten waagde te brengen.

Van hetgeen de Engelsche gemeenten presteeren in dezen is wel het meest interessant de bouw van cottages buiten haar gemeentegebied. Door de goedkoopte van het terrein is men

LETCHWORTH: EEN LANDHUIS DOOR BAILLIE SCOTT.

in staat de kosten aan het opnieuw onder-dak brengen der verdreven bewoners tot een minimum te beperken. Hier is het, dat de gemeente-politiek de sfeer der tuinsteden raakt en waar zij reeds groote resultaten heeft bereikt.

Voor Londen zijn terreinen aangekocht voor 60.000 inwoners. Van 1900—1906 is bereids aan 6698 personen in zulke cottages een gezond en vroolijk onderkomen verschaft. Dat Londen hierin niet alleen staat, volgt uit een door burgemeester Thompson te Richmond, een voorganger op dit gebied, verstrekte opgave, dat voor het oogenblik in Engeland circa 6000 woningen, cottages, van gemeentewege zijn tot stand gekomen.

Zoo is ook in dezen tak der verbetering van woningtoestanden, en daarmede van levenspeil, in Engeland een opwekkend voorbeeld van energiek en daarom slagend ingrijpen te bewonderen.

Geen wonder, dat de Duitsche reisgenooten met voldoening op hun studiereis terugzien en dat daarvan de bijdragen van een achttal hunner, welke met een afzonderlijk

deel foto's het geciteerde werk zijn waarde geven, den blijmoedigen en hooggestemden weerklink houden. Zij zijn opgewekt niet alleen door het vele belangwekkende en bewonderenswaardige, dat werd aanschouwd, maar ook en eigenlijk in de voornaamste plaats, door dat men op die reis zich duidelijk is bewust geworden van het bestaan van een socialen ondergrond, van een sociaal voelen en streven, dat als een stille, gemeenzame kracht in al die op het algemeen welzijn, op een meer harmonisch leven gerichte stichtingen tot onweerstaanbare uiting komt. Een streven, zich openbarende in de besturen van land en gemeente, van grootindustriëel en, last not least, in de omvangrijke werkzaamheid van het particulier initiatief.

Men bedenke, dat zij die deelnamen aan deze reis allen, 't zij meer of minder, doordrongen waren van de wreede tegenstelling, die zich meer en meer ontwikkelt tusschen de beperkingen van het stadsleven en den drang der menschen naar grooter horizont en rustiger polsslag van leven, dan de stad aan de meesten kan schenken. Want voor de meesten is aan het stads-gedoe verbonden té bekrompen behuizing, gebrek aan ruime, doorzonde woningen met tuinen, waarin de kinderen, gedurig in de buitenlucht, zich vol kunnen ontwikkelen; in de stad het ingespannen werk zonder de noodige reactie, een zenuwachtige jacht meest zonder blijvend en hoogstaand doel.

Vandaar die immer verlangender en algemeener drang naar buiten, naar het meeleven met de natuur, met het groeien en bloeien van boomen en bloemen, met het rijzen en dalen der zon en de stille guldene pracht van de sterren. Maar helaas, wie kan leven van kijken in 't groen en snuiven in de prikkelende buitenlucht alleen? Dus houdt de stad met haar arbeidsgelegenheid den beperkten mensch als in wreede boei.

Is het wonder, dat zij, die van dit beklemmende doordrongen waren, maar ook vervuld van een heilbrengende idee, waarvan zij uitkomst wachten, innerlijk juichten en met blijde ontroering werden getroffen, toen zij de schoone verwerkelijking hunner

idee met eigen oogen aanschouwden, met eigen voeten het beloofde land betraden, waar gearbeid wordt naar milde regelen, waar geleefd wordt in landelijke omgeving, en waar de rust is der groote natuur en de sterking, die zon en frische lucht en het werken in het tuinland den gelukkigen menschen daar brengen.

Hier werd gestild dat verlangen naar buiten en was ook de arbeid, die het loon en het onderhoud geeft.

Zoo straalt uit dit gedenkboek van een studiereis de heerlijkheid van het aanschouwde, doormengeld met de blijheid om het hoog-ethische der beweging in het aanschouwde erkend.

De afzonderlijke bijdragen in het werk, door eerste deskundigen geleverd, werpen op alle zijden van het onderwerp hun verhelderend schijnsel, wijl van bouwkundig en hygiënisch, van feministisch en economisch, van politiek en ethisch standpunt de tuinstad-idee wordt toegelicht.

Daarom wordt de lezing even leerzaam als opwekkend en voor de kennis van hetgeen de bakermat der tuinstad op dit gebied heeft gepresteerd, van een onderhoudend nut, ja meer nog, van een verheffend genot.

J. F. VAN ROYEN.